

ІННОВАЦІЙНЕ ПРОЕКТУВАННЯ : ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Інна РЕПІНА¹, д-р. економ. наук, Олена ПОТІЄНКО¹, аспірантка

¹ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ключові слова: проектування, інвестиційне проектування, бізнес-проектування, інноваційне проектування, методи проектування інновацій.

Вступ

Повоєнне відновлення України має здійснюватися виключно на інноваційних засадах, тобто передбачати активну розробку та швидку дифузію як своїх науково-технічних розробок та інших інноваційних рішень, так і запозичення та адаптацію кращого світового досвіду в усіх сферах суспільного життя, зокрема в питаннях управління діяльністю та розвитком підприємств та організацій. Ця вимога має стати наративом усіх процесів та механізмів повоєнного відродження та розвитку, оскільки в протилежному випадку ми лише відновимо усі існуючі негаразди та проблеми, негативні явища та тенденції. Таким чином ми лише законсервуємо технологічну відсталість та інноваційну пасивність, що в умовах неоекономіки 21 сторіччя є « смертним вироком» не тільки життєздатності та розвитку окремих інноваційно пасивних українських підприємств та організацій, але і міжнародній конкурентоспроможності України в цілому. Це обумовлює великий як науковий, так і практичний інтерес до проблематики управління інноваційними процесами на усіх рівнях, зокрема здійснення інноваційного проектування.

Мета роботи

Проблематика теоретико-методичних засад проектування в цілому достатньо широко представлена у вітчизняній та науковій літературі, проте спеціалізованих досліджень, присвячених проектуванню інновацій не так і багато. Це спонукає до систематизації наявних напрацювань задля визначення їх прийнятності до специфіки інноваційних проектів, а також виявлення недоліків та прогалин, які стануть предметом подальших досліджень автора.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відповідно до [1] проектування тлумачиться як «створення проекту (прототипу, прообразу) передбачуваного або можливого об'єкта (стану). Поряд із традиційними видами (архітектурно-будівельний, технологічний тощо) формуються проектування соціальне, інженерно-психологічне, генетичне, людино-машинних систем та ін. У загальних рисах проектування полягає в аналізі проектної ситуації (збиранні й уточненні інформації), синтезі (пошуку) та оцінці рішень. В [2] також зазначається, що проектування — це комплекс робіт який складається з пошуку, досліджень, розрахунків та розрахування з метою отримання опису достатнього для створення нового об'єкту або виробу, його реконструкції, модернізації, що відповідає заданим вимогам. Тобто наявне щонайменше 2 підходи до розкриття змісту терміну: як процес (послідовність робіт, які мають бути здійснені) та як кінцевий матеріальний результат цього процесу (пакет документації та (або) інших результатів (наприклад, прототип продукту проекту).

В навчальній та науковій літературі економічного спрямування термін «проектування» зазвичай використовується з певними прикметниками, які характеризують специфіку проекту (задуму) чи кінцевого об'єкту, який завдяки проектній діяльності розробляється. Зокрема, найбільш широко представлені такі поняття як «інвестиційне проектування» та «бізнес-проектування».

Термін «Інвестиційне проектування» набув поширення в літературі з інвестицій, інвестиційному менеджменту, починаючи з початку 20 сторіччя.

Як свідчить проведений порівняльний аналіз гносеологічної бази розкриття змісту даного терміну, типовим підходом є висвітлення таких понять як: визначення поняття

«проект», ознаки проекту, класифікація проектів; учасники проекту, зовнішнє оточення проекту, життєвий цикл проект; процес управління проектом, з виокремлення 2-х найважливіших фаз- підготовка (що і подається як зміст проектування) та реалізація проекту. В окремих випадках науковці надають власне тлумачення саме поняття «інвестиційне проектування», наприклад Майорова Т.О. (2004) [3] тлумачить зміст терміну так: «розробка комплексу технічної документації, яка включає в себе техніко-економічне обґрунтування (креслення, пояснювальні записки, бізнес-план та інші необхідні документи) проекту». Інші науковці, наприклад В.Й. Ерфан, І.В. Довба (2019) [4], розкривають цілі та задачі інвестиційного проектування, здійснюють структурування самого процесу проектування. При розкритті інструментарію інвестиційного проектування головна увага приділяється опису методів та інструментів, які пов'язані з прогнозування фінансово-економічних наслідків проектів та оцінкою ефективності їх реалізації. Наявні поодинокі наукові публікації, які присвячені інструментарію інвестиційного проектування. Зокрема, доцільно відмітити праці такого дослідників як: Коцюба О. [5], яким узагальнено сучасні наукові уявлення стосовно: сутності, структурних детермінант, видів інвестицій, проектного підходу до обґрунтування та здійснення реальних інвестицій, змісту економічного та фінансового аналізу інвестиційних проектів; - магістральних концепцій в межах нинішньої парадигми інвестиційного аналізу, на яких ґрунтується економічна оцінка інвестиційних проектів; - принципів (положень) оцінювання та критеріальних показників (критеріїв) економічної ефективності інвестиційних проектів, потенціалу та обмежень (недоліків) останніх., для оцінки сумарних вигід і витрат інвестиційного проекту введено в науковий оборот поняття «бізнесова ефективність»., аргументована доцільність використання для коректного оцінювання ефективності інвестиційних проектів економічного прибутку, розроблено методи знаходження оцінок початкових фінансово-економічних параметрів інвестиційного проекту за допомогою апарату теорії нечітких множин.

В останнє десятиліття в навчальній, а згодом і науковій літературі починає використовуватися термін «бізнес-проекування». Проведений порівняльний аналіз гносеологічних елементів розкриття його змісту дозволив виявити, що цей термін тлумачиться більш широко (порівняно з поняттям «інвестиційне проектування»), оскільки об'єктом проектної діяльності є не просто інвестиція в певний об'єкт (реального, фінансового чи інноваційного інвестування), а й заснування нового бізнесу (суб'єкта підприємницької діяльності). Так, Лобунець Т.В. (2017) [6] тлумачить це поняття як «діяльність підприємства щодо розробки та реалізації бізнес-проекту»; Скляр Т.В. (2017) [7] як «засіб, за допомогою якого конкретна підприємницька ідея в бізнесі реалізується на практиці». Найбільш повне, на наш погляд, визначення, надане проф. Лігоненко Л.О. (2022) [8] : «бізнес-проекування» - процес та результат проведення комплексу специфічних видів робіт, який здійснюється фактичними чи потенційними суб'єктами господарювання задля розробки бізнес-проекту, який створює чи прирощує цінність їх бізнесу. Типовими гносеологічними елементами розкриття змісту поняття «бізнес-проекування», як показав проведений порівняльний аналіз, є специфічні характеристики бізнес-проектів, а також інші класичні елементи пізнання, перелік яких тотожний з інвестиційним проектуванням, але з додаванням складової «бізнес», що знаходить своє відображення в розкритті змісту кожного елементу. Відмітною особливістю розкриття змісту поняття «бізнес-проекування» є : 1) використання в якості теоретичного підґрунтя теорії та методології управління проектами, а також стандартів здійснення цієї професійної діяльності, які прийняті різними закордонними інституціями, 2) розкриття спільного та відмінного бізнес проектування до таких понять, процесів та методологій як бізнес-планування та бізнес-моделювання; порівняння та оцінка доцільності використання в процесі бізнес-проекування накопиченого інструментарію підготовки відповідних документів. Кожна з цих методологій, які образно тлумачаться проф. Лігоненко Л.О. як «три кита» [8] бізнес-проекування, достатньо глибоко розроблені та широко представлені у нормативній, навчальній та науковій літературі. Терміни «проекування інновацій» або «інноваційне проектування» суттєво рідше, але також вже достатньо тривалий

час використовуються в навчальній та науковій літературі. Вони були утворені на основі інтеграції знань з 2-х предметних областей: управління проектами та інноваційного менеджменту. Залежно від превалювання того чи іншого теоретичного підґрунтя розкриття змісту поняття «проекування інновацій» є різним.

Прикладом «проекотної» теоретичної бази може слугувати розкриття змісту даного поняття в [9]: «система взаємопов'язаних цілей і програм їхнього досягнення, що являють собою комплекс науково-дослідних, дослідно-конструкторських, виробничих, організаційних, фінансових, комерційних та інших заходів, відповідним чином організованих, оформлених комплектом проектної документації, що забезпечують ефективне вирішення конкретного науково-технічного завдання, вираженого в кількісних показниках і приводить до інновації».

Викладений підхід до тлумачення поняття «проекування інновацій» виявився типовим для початку 20 сторіччя. Ніякої специфіки інновацій він не розкриває, а лише містить перелік базових елементів розробки проекту з додаванням прикметника «інноваційний».

В літературу з інноваційного менеджменту термін «проекування інновацій» прийшов відносно пізніше. Окремі приклади визначень представлені нижче:

- Міцюра О.О., О. М. Олефіренко (2012) — це система взаємозв'язаних цілей і засобів їх досягнення; комплекс науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських, виробничих, організаційних, фінансових, комерційних та інших заходів, відповідним чином організованих (поєднаних ресурсами, термінами і виконавцями), оформлених комплектом проектної документації. Він повинен забезпечити ефективне розв'язання конкретної науково-технічної задачі (проблеми), вираженої в кількісних показниках, і має приводити до інновації [10];

- Бабчинська О.І. (2018) - процес, що об'єднує теоретичне обґрунтування та практичні дії щодо розробки плану реалізації інноваційно ідеї, що включає в себе складання проекту формування, виробництва інноваційного продукту, послуги, роботи з методичним обґрунтуванням його реалізації [11].

Критично оцінюючи наведені визначення можна констатувати, що інноваційне проєкування трактується вельми різноманітно - як система, процес або діяльність, пов'язана з підготовкою та реалізацією інноваційних проєктів. Зазвичай, подається визначення та класифікація інноваційних проєктів, етапи їх розроблення та реалізації, передумови забезпечення якості, джерела і механізми фінансування, ризики проєктів тощо. Типовим прикладом є розкриття змісту відповідної теми в підручнику проф. Ілляшенко С.М. [12], на базі якого з повторенням усіх базових положень підготовлена чисельна кількість різноманітних підручників у більш пізній термін. Розкриваючи зміст інноваційного проєкування як процесу, практично в усіх навчальних виданнях зазначаються специфічні особливості інноваційного проєкування як процесу (поєднання з теорією управління проєктами): конкретність, протяжність і локалізація в часі, ресурсна обмеженість; подається класична структуризація підготовки інноваційного проєкту (фаза підготовки та реалізації інноваційного проєкту; в перебігу першої фази - генерування бізнес-ідеї та безпосередньо проєкування - розробка відповідної документації проєкту). Специфічний інструментарій, пов'язаний з процесом проєкування інновації, пошуком інноваційної бізнес ідеї, практично ніде не наводиться.

Приємним винятком є наукова праця Бортнік С.М. (2016) [13], в якій надається визначення поняття «методи проєкування інновацій» - «способи здійснення інноваційного процесу, які впровадити нововведення в найкоротший проміжок часу із гарантією їх ефективного подальшого використання. Застосування вже розроблених та впроваджених методів дає можливість суб'єктам інноваційного процесу максимально швидко реалізувати інновації, адже дотримуючись чіткого алгоритму їх проєкування, ймовірність допущення помилок чи неврахування особливих вимог значно зменшується»; з посиланням на закордонний досвід виділяє 4 підходи до проєкування інновацій (аналітичний, інтегрований, лінійно-структурний та оперативна реакція на ситуацію, що вимагає негайних змін). Стосовно методів проєкування Бортнік С.М. зазначає, що їх існує чимало, але дублює перелік,

представлений в підручнику С. Ілляшенка [12, с. 64]» та наводить детальну характеристику 5-ти таких методів проектування як: поліпшення прототипу, «мозгова атака», синектика, ліквідація ситуацій глухого кута, застосування морфологічних карт.

На наш погляд, визнати викладений перелік методами проектування інновацій вельми проблематично, оскільки: 1) він не відповідає змісту наведеного вище визначення поняття «методи проектування інновацій»; 2) усі зазначені методи входять до більш широкого переліку методів пошуку креативних та інноваційних ідей, які представлені в чисельних публікаціях з маркетингу (розробка нового товару, товарна інноваційна політика [наприклад, 14] та креативної економіки (методи активізації творчості), наприклад [15]. Відбір саме них є незрозумілим та потребує додаткових пояснень.

Таким чином, можна констатувати, що сформований протягом останнього десятиліття теоретичний базис розроблення інновацій, при розкритті змісту інноваційного проектування практично не використовується, а надбання сучасних теорій інновацій при описі роботи по підготовці інноваційного проекту - не враховуються. Іншими словами, існує «прірва» між теоретичною та практичною частиною підручників з інноваційного менеджменту, де остання частина базуються в більшій мірі на надбаннях теорії управління проектами, ніж на теорії інновацій, зокрема щодо процесу пошуку інноваційної бізнес-ідеї. Найбільш повно генезис наукової думки щодо теорії інновацій представлено в докторській дисертації Петренко Л.П. [16] Зокрема нею побудова хронологія еволюції теорій в управлінні інноваційним розвитком підприємства: від 1970-х до сьогодення; розроблена матриця еволюції теорії управління інноваційним розвитком підприємства, яка дає змогу прослідкувати розвиток теорій протягом останніх кількох десятиліть, і визначити ті теорії, які найкраще підходять для вирішення конкретних завдань управління інноваційним розвитком на підприємстві; концептуалізовано основи та визначені рушійні сили теорії управління інноваційним розвитком підприємства, починаючи з початку XXI-го століття. Абсолютної підтримки заслуговує висновок Петренко Л.П. (підкріплений посиланнями на праці класиків сучасної парадигми інновацій: теорії підричних інновацій Клейтона Крістенсена [17] і теорії відкритих інновацій - Генрі Чесброу [18], а також інших науковців) стосовно наявності суттєвого розриву між академічним теоретизуванням з приводу процесу розроблення інновацій та реальними потребами керівників компаній та консультантів, які мають здійснювати інноваційні зміни та розроблювати інноваційні проекти.

Висновки

Підсумовуючи проведене дослідження, ми можна констатувати, що теоретично-методичний базис інноваційного проектування сформований поки що фрагментарно та не задовольняє потреби практиків. Існуючий стан розроблення цієї проблематики суттєво ускладнює процеси підготовки інноваційних проектів, зокрема усвідомлення потреби (проблеми) та генерування ідеї інновацій, якої потребує певне підприємство чи бізнес-організація. Це обумовлює доцільність більш глибокого вивчення цих питань в контексті: 1) використання для формування теоретико-методичного базису інноваційного проектування базових положень сучасних теорій інновацій - підричних та відкритих інновацій, формування екосистеми інновацій тощо, 2) уточнення та розширення переліку методів генерування ідеї інноваційного проекту з врахуванням надбань суміжних наук; 3) розкриття особливостей інноваційного проектування специфічних видів інновацій, наприклад клієнтоцентричних. Висловлені пропозиції стануть предметом подальших досліджень автора.

Список літератури

1. Проектування // Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш; за заг. ред. Р. А. Шмига. — Львів, 2010. — С. 162. — ISBN 978-966-7407-83-4.
2. Проектування. Матеріал з Вікіпедії- вільної енциклопедії.//<https://uk.wikipedia.org/wiki>

3. Майорова, Т.В. Інвестиційна діяльність: Навчальний посібник / Т В Майорова. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 376 с.
4. Інвестиційне проектування: навч.-метод. комплекс з навч. дисципліни для студ. першого курсу, галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 073 «Менеджмент», спеціалізації «Бізнес-адміністрування», освітнього рівня: магістр / уклад.: В.Й. Ерфан, І.В. Довба. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. 48 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/23453>
5. Коцюба О.С. Методологія оцінювання економічної ефективності інвестиційних проектів підприємств в умовах невизначеності. Докторська дисертація– ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2021.
6. Лобунець Т.В. Конспект лекцій з дисципліни «Основи бізнес-проектування» для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» факультету аграрного менеджменту НУБіП / Т.В. Лобунець – К.: Вид. центр НУБіП, 2017. – 150 с. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u282/2017_lobunec_konspekt_lekcij_obp.pdf
7. Скляр Н.М. Бізнес-проектування в туризмі [Текст] : метод. рек. до вивч. дисц. / Н.М. Скляр ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. міжнар. економіки та туризму. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2017. – 52 с // http://elibrary.donnuet.edu.ua/1369/1/2016_MR_Scliar_BPvT_bac.pdf
8. Лігоненко Л.О. Бізнес-проектування Опорний конспект лекцій з дисципліни «Бізнес-проектування». К, КНЕУ, 2022 (електронне видання)
9. Антикризове управління підприємством (автор не вказаний) . Доступно з : <https://library.if.ua/books/60.html>
10. Управління інноваційними проектами: конспект лекцій / укладачі: О. О. Міцура, О. М. Олефіренко. – Суми: Сумський державний університет, 2012. – 92 с.
11. Моделі інноваційного проектування в екологічного менеджменті/ О.І. Бабчинська/ Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця/ 2018 р
12. Інноваційний менеджмент підручник/ Ілляшенко С.М/ – Суми : ВТД — Університетська книга, 2010 // <https://core.ac.uk/download/pdf/304591907.pdf>
13. Бортнік С.М. , Левчук А.О. Вибір оптимального методу проектування інновацій у процесі реалізації інноваційної діяльності. Глобальні та національні проблеми економіки, вип. 11, 2016, с.280-285. <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/59.pdf>
14. Маркетинг (автор не вказаний). Маркетингова інноваційна політика \ \ https://pidru4niki.com/1191031950446/marketing/harakteristika_metodiv_generuvannya_idey
15. Креативна економіка та менеджмент: навчальний посібник [Електронний ресурс] / Г. В. Назарова, Ю. В. Сотнікова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 160 с.
16. Петренко Управління інноваційним розвитком підприємства Докторська дисертація. – ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», Київ, 2021.
17. Christensen C. M., Raynor M., McDonald R. Disruptive innovation? Twenty years after the introduction of the theory, we revisit what it does – and doesn't – explain. *Harvard Business Review*. 2015. № 12. P. 44–53.
18. Chesbrough H. The Future of Open Innovation. *Research Technology Management*. 2017. № 60. P. 35-38.